

ΣΧΟΛ

ΚΡ. Κ. ΠΑΝΗΓΥΡΗΣ — ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

«ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ»

ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

*Εισαγωγή — Στόχοι — Αρχές και μέθοδοι — Παρουσίαση
τῶν «Γραμμάτων» — Διδακτική τῶν μαθημάτων*

ΑΘΗΝΑΙ

1972

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

«ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ» ΟΔΗΓΙΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Εισαγωγή

“Όσοι πιστεύουμε στην παιδευτική αξία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν δὲν εἶναι δυνατόν νά μένωμε ἀδιάφοροι μπροστά στοῦ πράγματι μοναδικό φαινόμενο τῆς παντελοῦς σχεδόν ἀπουσίας ἀνανεωτικοῦ πνεύματος στούς στόχους καί στή διδακτική τοῦ μαθήματος — στά σχολεῖα τῆς Τουρκοκρατίας ἡ διδακτική τῶν ἀρχαίων φαίνεται πῶς ἦταν πιό προοδευτική ἀπό τῆ σημερινή! ” Ἄν τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα διατηρῆ τὰ Ἀρχαῖα, ἐμεῖς τὰ βλέπομε νά καταρροῦνται στίς καρδιές τῶν μαθητῶν μας.

Ὁ ἀναντίρρητα ἀπογοητευτικός δείκτης τόσῃ τῆς ἐλκυστικότητας ὅσο καί τῆς ἀποτελεσματικότητας τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν Ἀρχαίων στά ἑλληνικά γυμνάσια μοιραῖα ὀδηγεῖ σέ δύο δυνατές λύσεις, στή ριζική ἀνανέωση ἢ στήν κατάργησή του. Σήμερα οἱ φιλόλογοι δὲν ἀγνοοῦμε ποιάν ἀντίληψη ἔχουν γιά τὸ μάθημα οἱ μαθητές καί γενικώτερα ἡ ἑλληνική κοινωνία καί ἡ ἀντίληψη αὐτή, ὅσο καί ἂν εἶναι ἐν πολλοῖς ἄδικη καί αὐθαίρετη, δὲν εἶναι δυνατόν νά μᾶς ἀφήνῃ ἐφησυχασμένους καί ἀδρανεῖς. Προτοῦ τὰ Ἀρχαῖα παραγκωνιστοῦν σάν γλωσσικό μάθημα — ἢ ἔστω ὑποκατασταθοῦν μὲ μεταφράσεις — πρέπει νά δώσουν τῆ μάχη τῆς ἀνανέωσης, μήπως καί τὴν κερδίσουν. Γιατί πολλοὶ λόγοι θά μπορούσαν νά διατυπωθοῦν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τους καί τῆς περὶ ἰότητος θέσεως ποὺ κατέχουν στὸ γυμνασιακὸ ὄρολόγιο πρόγραμμα καί ὁ μικρότερος ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν θά ἦταν ἡ πενιχρὴ συγκριτικὰ μὲ τὰ ἀρχαῖα νεοελληνικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή.

Ἡ Διεύθυνση καί τὸ Παιδαγωγικὸ Συμβούλιο τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, στά πλαίσια εὐρύτερων φροντίδων μὲ ἐπίκεντρο τὸ μάθημα, μᾶς ἀνέθεσαν νά συγγράψωμε ἓνα ἐγχειρίδιο διδασκαλίας γιά τὴν Α΄ Γυμνασίου. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτό, πρὶν κἀν ἀρχίσωμε τὸν προσδιορισμὸ τῆς ὕλης ποὺ θά ἔπρεπε νά καλύπτῃ τὸ βιβλίον, συγκεντρώσαμε ἐγχειρίδια ἀπὸ ὅλες σχεδὸν τίς χώρες ποὺ διδάσκουν ἀκόμη τὰ Ἀρχαῖα. Ὅλα ἔδιναν τὸ μέτρο τῆς ἐνά-

γώνιας βελτιωτικής προσπάθειας που έκαναν οι φιλόλογοι' όλοι οί πρόλογοι αυτή τήν ανάγκη έπεσήμαιναν και όλα τά βιβλία κάτι έκαναν. Οί απόψεις τους, οί μέθοδοι και τά εύρήματά τους μās βοήθησαν πολύ, χωρίς όμως νά μās δώσουν καμμιά έτοιμη λύση, άφου άλλοι ήταν οί στόχοι τών Ξένων' αυτοί δέν είχαν νά διδάξουν μικρούς ούτε έλληνόγλωσσους μαθητές και οί επιδιώξεις τους ήταν γενικά πιό μετριόφρονες από αυτό που προσδοκά (και πρέπει νά προσδοκά) ή δική μας παιδεία από τόν έλληνα άπόφοιτο του Γυμνασίου.

Θά ήταν περιττό νά τονίσωμε ότι ή έργασία μας, που πήρε τελικά τή μορφή του βιβλίου «Γράμματα Έλληνικά», δέν μπορεί νά θεωρηθή άψογη. Τά τρωτά της σημεία που μερικά ήδη τά έχομε έπισημάνει και έμεις, θά έντοπιστοϋν με τήν καθημερινή σχολική πράξη. Οί παρατηρήσεις τών συναδέλφων, που θά στηρίζονται όχι σέ θεωρητικές άντιρρήσεις αλλά στις έμπειρίες τής έφαρμογής, μās είναι εύπρόσδεκτες.

Γιά νά βοηθήσωμε στην έφαρμογή του βιβλίου συνθέσαμε τούτο τó διδακτικό φυλλάδιο. Παρουσιάζει μιά πολύ συγκεκριμένη και άπόλυτα ρεαλιστική διδακτική, έτσι όπως προέκυψε από τούς όραματισμούς τών συγγραφέων του βιβλίου και έν συνέχεια τροποποιήθηκε από τή διετή τους πείρα μέσα στις σχολικές αίθουσες καθώς και από τις πολύτιμες γνώμες τών άλλων συναδέλφων που διδασαν τó βιβλίό και μās άνακοίνωναν καθημερινά τις έμπειρίες τους.

Πάντως δέν άμφιβάλλομε ότι οί διαφοροποιήσεις τής διδασκαλίας που θά έπιφέρουν και οί άλλοι συναδέλφοι μπορεί νά έξυπηρετοϋν τó ίδιο καλά, άν όχι καλύτερα, τήν τελική έπιτυχία τής προσπάθειας. Και σ' αυτό τó θέμα κάθε παρατήρηση που θά μās γνωστοποιήσουν θά είναι πολύτιμη.

Στόχοι

Οί ιδιοτυπίες τής διδασκαλίας, ένω δέν άναιροϋν τις μέχρι τώρα επιδιώξεις του μαθήματος, επιτρέπουν νά έπιτευχθοϋν και στόχοι μάλλον άπλησίαστοι με τó έπικρατοϋν σύστημα.

Έν πρώτοις, ό καθηγητής θά διαπιστώσει ότι και τά Άρχαία μπορούν νά γίνουν ένα «προκλητικό» μάθημα, που άπαιτεί όχι πιά μόνο άπομνημόνευση, αλλά ένεργοποιεί τήν κρίση, τήν αυτενέρ-

γεια και την προσοχή του μαθητή. Και η παράδοση και η εξέταση και η κατ' οίκον εργασία μπορούν να ερεθίσουν το ενδιαφέρον και να αποκομίζει έτσι το κάθε παιδί την πνευματική ικανοποίηση που είναι βέβαια το παντοτινό κίνητρο κάθε γνωστικής δραστηριότητας. Και μόνο αυτό αν επιτευχθεί, καταξιώνεται το μάθημά μας.

Ύστερα, βέβαιο και θετικό κέρδος (όπως η διεισδυτική εφαρμογή έδειξε) είναι το ότι ο μαθητής θα αποκτήσει πρωτοφανή για τα παλαιά δεδομένα άνεση κατανόησης και αποδόσεως των αρχαίων κειμένων.

Όσον αφορά, τέλος, τις συγκεκριμένες «γνώσεις», θα του μάθωμε ίσως λιγώτερη γραμματική, ή μάλλον λιγώτερες εξαιρέσεις και νόμους γραμματικής, όμως θα κατέχη άδρομεώς όλο το «χρηστικό» συντακτικό, τα βασικότερα σημεία του ύφους της αρχαίας και, αν όχι όλες τις 626 διδακτέες, όπως ούτως ή άλλως πάνω από 500 λέξεις μεγάλης συχνότητας (*). Κι ακόμη θα του έχωμε δώσει, έστω και άποσπασματικά, δείγματα γραφής από όλες τις περιόδους της αρχαίας γραμματικής. (Ένα τέτοιο απέδειξε ότι προς το τέλος του χρόνου τα παιδιά θυμόντουσαν τίνος συγγραφέως ήταν μερικές φράσεις από τα κείμενα που είχαν διδαχθεί, από ποιό έργο του και ποιόν αιώνα είχε ζήσει).

Άρχές και Μέθοδοι

Στά «Γράμματα Έλληνικά» η ανανέωση βασίστηκε στις εξής διδακτικές αρχές:

1. Διατήρηση των ούσιωδων και άφαιρέση ή μετάθεση των έπουσιωδων. Κριτήριο στη διάκριση αυτή στάθηκε η συχνότητα και η λειτουργικότητα

(*) Στο συνολικό αριθμό των διδακτών λέξεων (626) έχουν υπολογιστή μόνο οι αριθμημένες λέξεις των λεξιλογίων, οι λέξεις των αρχαίων γνωστικών μαθημάτων καθώς και οι διδόμενες ευκαιρικά στα λεξιλογικά σχόλια, στις έρωτήσεις επί του κειμένου και κάτω από μερικές άσκησης. Στην ουσία όμως ο αριθμός αυτός είναι πολύ μεγαλύτερος αν προστεθούν οι «έλληνομοί» (βλ. παρακάτω) καθώς και οι πολλαπλές σημασίες μιάμισης έκτατοντάδας περίπου λέξεων, θα άναχθούμε σ' ένα άθροισμα 800 και πλέον γλωσσικών έννοιων. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι οι μαθητές μας στο τέλος της χρονιάς έχουν στο λεξιλογικό τους ενεργητικό γύρω στις 2500 με 3000 λέξεις, αφού μόνο στο αρχαίο κείμενο και στις φράσεις κάθε μαθήματος οι κοινές αρχαίες και νέες είναι όπως ούτως ή άλλως διπλάσιες και ένιστε τριπλάσιες από τις άποκλειστικά αρχαίες.

τῶν γλωσσικῶν στοιχείων. Ἄρκετοὶ κανόνες ἀπλοποιήθηκαν, πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐξαιρέσεις παραλείφθηκαν, ὀρισμένα (ὅπως ὀδη-
ποτε λίγα) σημεῖα τῆς διδακτέας ὕλης ἀφαιρέθηκαν.

Δὲν θὰ ἦταν καθόλου σκόπιμο νὰ ἐκλαμβάνωνται ὅλες αὐτὲς οἱ παραλείψεις ὡς ἐλλείψεις καὶ νὰ συμπληρώνωνται ἀπὸ τοὺς διδάσκοντες — τὸ ἀντίθετο, ἡ περικοπὴ μερικῶν ἀπὸ τὰ διδόμενα ἴσως θὰ ἦταν θεμιτή.

2. Ὁρθολογιστικὴ καὶ ὄχι φορμαλιστικὴ διάρθρωση τῆς διδακτέας ὕλης. Καὶ στὸ παλιὸ βέβαια ἐγχειρίδιο τὰ δευτερόκλιτα λ.χ. προτάσσονται τῶν πρωτοκλίτων, ὅμως ὁ μαθητὴς ἔπρεπε νὰ περιμένῃ νὰ μάθῃ πρώτα τὸν ἀττικὸ ἀναδιπλασιασμὸ καὶ μόνο τότε νὰ γνωρίσῃ τύπους ἀπλοῦς καὶ χρήσιμους, ὅπως τὸ «ἴστανται», «δίδοσθαι» κλπ.

Ἡ γραμματικὴ συνέπεια στὴ διάρθρωση τῆς ὕλης (κάτι τὸ χωρὶς πολὺ νόημα) ἀντικαταστάθηκε μὲ ἄλλα κριτήρια: τὴν ἤδη ὑπάρχουσα οἰκειότητα τῶν μαθητῶν μὲ τὸ διδακτέο φαινόμενο, τὴ συχνότητα καὶ τὴ λειτουργικότητά του. Αὐτὸ κυρίως μᾶς ἀνάγκασε νὰ δώσωμε τόσο νωρὶς τὰ βασικὰ συντακτικὰ φαινόμενα, ἔστω καὶ κατὰ τρόπο ἐμπειρικὸ.

3. Βίωση τῶν γλωσσικῶν στοιχείων. Ἡ υἱοθέτηση μερικῶν ἀπὸ τοὺς τρόπους διδασκαλίας τῶν ζωντανῶν γλωσσῶν — λ.χ. ἡ γραπτὴ καὶ προφορικὴ μεταφορὰ ἀπὸ τὰ νέα στὰ ἀρχαῖα, οἱ ἐρωταποκρίσεις σὲ ἀρχαῖα γλῶσσα κλπ. — δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ ἔχῃ περιορισμένη ἔκταση. Ἐν τούτοις μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτύχωμε προοδευτικὰ τὴ βίωση καὶ τὸν αὐτοματισμὸ στὴν κατανόηση καὶ ἀπόδοση τῶν κειμένων. Ἡ προφορικὴ χρῆση τῆς ἀρχαίας ἐκ μέρους μᾶς κατὰ τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος θὰ εἶναι εὐκαιριακὴ καὶ ὅπως ὀδηποτε στοιχειώδης· στὴν ἀρχὴ θὰ ξενίσῃ τὰ παιδιά, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐμπεδώσωμε ἀρκετὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα (τὶς κλητικὲς, τὰ ἀπαρέμφατα, τὶς προστακτικὲς, τὶς σπουδαιότερες λέξεις κλπ.), ἐνῶ δὲν θὰ εἶναι διόλου μικρότερο ἐπίτευγμα ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκειότητας μὲ τὴ γλῶσσα ποὺ θὰ δημιουργηθῇ μέσα στὴν αἴθουσα.

4. Συνεχῆς ἀναφορὰ στὰ νέα. Ἔχομε ἐκμεταλλευθῆ στὸ ἔπακρο τὸ μεγάλο πλεονέκτημα τῆς κατοχῆς ἀπὸ τὰ παιδιά τῆς νέας γλώσσας. Κάθε νέο στοιχεῖο διδάσκεται μὲ τὴν ὑπόμνηση τῶν γνωστῶν καὶ τὸν ἐντοπισμὸ τῶν ἀγνώστων. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀντιστοιχία ἀρχαίων καὶ νέων ἔγινε ἀμφίδρομη, δηλ. ὄχι μόνο «πῶς τὸ λέμε αὐτὸ στὰ νέα» ἀλλὰ καὶ «πῶς τὸ ἔλεγαν

αυτό στα αρχαία» ἔτσι ὁ δεσμός τῶν δύο γλωσσῶν ἐνισχύεται καί συνειδητοποιεῖται σαφέστερα.

5. Ἐ π α ν ἄ λ η ψ η. Ἡ αὐτονόητη ἀξία τῆς ἐπαναλήψεως προσδιόρισε ἐν πολλοῖς καί τή μορφή τοῦ βιβλίου: τέσσερις σταδιακές ἀναδρομές τῶν μέχρι στιγμῆς ἀποκτημένων γνώσεων καί μία γενική ἀναδρομή στό τέλος τῆς χρονιάς, πολλές εἰδικές ἀσκῆσεις ἐπαναλήψεων καί συνεχῆς ἐπανάληψη στίς ὑπόλοιπες· ἀρκεῖ νά λεχθῆ ὅτι ἔχει ληφθῆ πρόνοια κάθε λέξη νά ἐμφανίζεται στό βιβλίο τουλάχιστον τέσσερις φορές.

6. Τ ό ν ω σ η τ ῆ ς ἑ λ κ υ σ τ ι κ ό τ η τ α ς. Αὐτό δέν ἐπιδιώχθηκε μόνο μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου ἀλλά καί μέ τήν ἐπιλογή τῶν κειμένων, τήν παιγνιώδη κάποτε μορφή τῶν γλωσσικῶν καί τῶν ἀσκήσεων, τήν ἀποφυγή τῆς μονοτονίας μέ τήν ποικιλία τῆς ἐργασίας μέσα στήν τάξη· καί τό τελευταῖο ἐγκεῖται στή διάθεση καί στήν ἀκοίμητη προσπάθεια τοῦ δασκάλου. Ἄν ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς μαθήσεως εἶναι ἡ εὐνοϊκή ψυχολογική προδιάθεση τοῦ διδασκομένου, τότε τό μέγα μας καθῆκον εἶναι νά μὴν ἀφήνωμε τό μάθημα νά γίνη «ρουτίνα» ἢ καί φόβητρο, καί αὐτό πρέπει νά ἐπιτευχθῆ ἔστω καί μέ θυσία τῆς (ἀμφισθητήσιμης ἄλλωστε) «ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας».

7. Α ὕ τ ο γ ν ω σ ί α. Κάθε μάθημα ἀναδρομῆς ξεκινáει μέ τή διαπίστωση τοῦ τί ἔχουν μάθει μέχρι τότε τὰ παιδιά. Ἀκόμη, ὁ ἀριθμός τῶν γνωστῶν λέξεων ἐπισημαίνεται κάθε τόσο, τὰ περισσότερα μαθήματα γραμματικῆς—συντακτικοῦ ἀρχίζουν μέ τή διαπίστωση τοῦ τί ἔμαθαν προηγουμένως καί πολλές φορές κλείνουν μέ τήν ἐπισημάνση τῆς ὀλοκληρώσεως ἐνός κύκλου. Ἡ αὐτογνωσία βοηθάει τήν αὐτοκριτική καί αὐτή τήν βελτίωση.

8. Α ὕ τ ε ν ἑ ρ γ ε ί α. Πῶς νοεῖται καί ἐπιτυγχάνεται ἡ αὐτενέργεια ἐξηγεῖται παρακάτω, στήν παρουσίαση τοῦ τρόπου διδασκαλίας κάθε μέρους τῶν μαθημάτων. Οἱ μαθητές μας ἐρμήνευαν μόνοι τους τὰ κείμενα, συνεργάζονταν μαζί μας στή διδασκαλία τῶν γλωσσικῶν, καί στό σπίτι εἶχαν νά ἐκτελέσουν ἐργασία ὅπου ἡ μηχανική ἐνέργεια εἶχε περιοριστῆ στό ἐλάχιστο· λ.χ. ὄχι ἀντιγραφή ἀλλά ἀπάντηση σέ ἐρωτήσεις, ὄχι ἀπλή κλίση ἀλλά συνδυασμός κ.ο.κ.

Παρουσίαση τῶν «Γραμμάτων Ἑλληνικῶν»

I. Στὰ «Γράμματα Ἑλληνικά» ἡ διδακτέα ὕλη ἔχει ὀργανωθῆ σὲ 45 μαθήματα, καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖ γιὰ νὰ διδαχθῆ 2—5 διδακτικὲς ὥρες (βλ. παρακάτω τὸν παρατιθέμενο πίνακα). Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ μαθήματα αὐτὰ ἀναπτύσσονται μὲ τὸν ἴδιο τύπο (θὰ τὰ ὀνομάσωμε «τυπικά» μαθήματα), ὑπάρχουν ὅμως καὶ πέντε «ἀρχαιογνωστικά» (τὰ μαθήματα 1, 12, 26, 35 καὶ 43) καθὼς καὶ πέντε ἐπαναληπτικά, οἱ «ἀναδρομὲς» (9, 19, 31, 40 καὶ 45).

II. Μετὰ τὸ 45ο μάθημα ἀκολουθοῦν σὰν ἐπίμετρο 6 ἐλεύθερα «ἀναγνώσματα».

III. Σὲ χωριστὸ τεῦχος, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχει προβλεφθῆ εἰδικὴ θέση στὸ ὀπισθόφυλλο τοῦ βιβλίου, ἔχουν περιληφθῆ τὰ «Λεξικά» καὶ οἱ «Πίνακες κλίσεων καὶ ἀνωμάτων ρημάτων».

I

1. Τυπικά μαθήματα

Κάθε τυπικὸ μάθημα ἔχει διαρθρωθῆ σὲ τρία μέρη: Κείμενο (μὲ τὴν ἐπεξεργασία του) — Γλωσσικά — Ἀσκήσεις.

Τὸ ἀρχαῖο κείμενο (τιτλοφορημένο ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενό του) εἶναι αὐθεντικὸ καὶ ὄχι πεποιημένο. Βέβαια ἔχουν γίνεи ἐκ μέρους μας λίγες ἐπεμβάσεις στὰ κείμενα, πού ὅσο προχωροῦν τὰ μαθήματα περιορίζονται συνεχῶς. Συσίτανται κυρίως στὴν παράλειψη μερικῶν ἐνδιαμέσων φράσεων πάντοτε μὲ τρόπο ὥστε νὰ μὴ παραβλάπτεται καθόλου τὸ νόημα. Ὅρισμένοι γραμματικοὶ τύποι ἐπίσης ἀντικαταστάθηκαν μὲ ἄλλους συντακτικὰ ἰσοδύναμους (αὐτὸ ἐγίνεи προπαντὸς στὰ πρῶτα μαθήματα) καὶ μερικές λέξεις μὲ συνώνυμα, γιὰτὶ ἔτσι ἀποφύγαμε νὰ διδάξωμε στὸ παιδί σπανιώτατες λέξεις δίνοντάς του ἄλλες πολὺ χρήσιμες ἀπὸ ἄποψη πλουτισμοῦ λεξιλογίου ἢ ἐμπεδώσεως τοῦ διδασκομένου γλωσσικοῦ φαινομένου. Ἡ ἀνάγκη πού μᾶς ἐπέβαλε τίς ἀλλαγὰς ἦταν βέβαια ἀναπόδραστη, πάντως καταφεύγαμε σ' αὐτὲς μὲ πολλὴ ἀπροθυμία καὶ μόνο ἐφόσον ὁ μόνος δὲν ἦταν ὁποῖο κάναμε τὴν ἐπιλογή τῶν κειμένων δὲν ἔδινε καλύτερη λύση. Ἔτσι τὰ κείμενα δὲν πρὸδωσαν, νομίζομε, τὸ πρῶτότυπο καὶ τὰ παιδιὰ ἀναστρέφονται μὲ ἔργα τῆς ἀρχαιότητος καὶ ὄχι

μέ βεβιασμένα δημιουργήματα τής διδακτικῆς σκοπιμότητας.

Φροντίσαμε νά βροῦμε κομμάτια μέ περιεχόμενο ενδιαφέρον γιά τὸ παιδί ἐρευνώντας σ' ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἀρχαίας γραμματείας, κλασσικῆς, ἑλληνιστικῆς, μεταχριστιανικῆς. Τελικά περιελήφθησαν οἱ ἑξῆς συγγραφεῖς:

— Στὰ κ ε ἰ μ ε ν α: Αἴσωπος (3) (*), Ἡρόδοτος (ἐξαιτικισμένος, 6), Ἀριστοφάνης (1), Ξενοφῶν (5), Πλάτων (3), Ἀριστοτέλης (1), Ἰώσηπος (1), Λουκᾶς (1), Ψαλμοὶ Δαβὶδ (1), Ὀνήσανδρος (1), Πλούταρχος (1), Πausanias (3), Λουκιανός (2), Ἀρριανός (2), Γαληνός (1), Αἰλιανός (1), Ἱεροκλῆς (1), Στοβαῖος (1), Ἐπιγραφές (1).

— Στὰ ἀ ρ χ α ἰ ο γ ν ω σ τ ἰ κ ᾶ μαθήματα (χωρὶς μνεῖα συγγραφῶν): Ξενοφῶν, Πλάτων, Πλούταρχος, Πausanias, Ἐπιγραφές.

— Στὶς ἀ σ κ ῆ σ ε ἰ ς (ἐπίσης χωρὶς μνεῖα συγγραφῶν): Αἴσωπος, Ἰπποκράτης, Πausanias, Λουκιανός, Πολύαινος, Στοβαῖος.

— Στὰ ἀ ν α γ ν ῶ σ μ α τ α: Ἀπολλόδωρος, Λουκᾶς, Στράβων, Ψευδοκαλλισθένης, Ἕλληνες γεωγράφοι.

Ἐπειδὴ ὁ σεβασμὸς τοῦ πρωτοτύπου δὲν μᾶς ἐπέτρεψε παρὰ σὲ ἐλάχιστα μόνο σημεία νά παρεμβάλωμε «διδασκτικούς τύπους», ἀλλὰ ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά ἔπρεπε νά φωτίσωμε τὸ ἐκάστοτε διδασκόμενο φαινόμενο μέ ἀρκετὰ παραδείγματα, παραθέσαμε κάτω ἀπὸ τὰ περισσότερα κείμενα αὐτοτελεῖς φράσεις ἢ εὐρύτερα κάπως ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς (δύο μαθημάτων, 15 καὶ 36, τὰ κείμενα ἀποτελοῦνται ἀπὸ τέτοια ἀ π α ν θ ἰ σ μ α τ α) (**).

Οἱ τύποι τοῦ πρὸς διδασκαλίαν γραμματικῶ φαινομένου, γιά νά ἐξαρθοῦν καὶ νά βρίσκωνται εὐκόλα ἀπὸ τὰ παιδιά, ἔχουν τυπωθῆ μέ ἄλλο χρῶμα (ἀπὸ περισσότερους ὁμοίους τύπους, λ.χ. αιτιατικές, ἔχει διαφοροποιηθῆ μόνο ἓνας, συνήθως ὁ πρῶτος).

Κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο καὶ τίς φράσεις (στὴν ἴδια πάντοτε σελίδα) δίνεται τὸ λεξιλόγιο. Τὰ ἀρχαῖα λήμματα ἔχουν τυπωθῆ μέ στοιχεῖα ὄρθια, ἐνῶ οἱ νεοελληνικὲς μεταφράσεις μέ στοιχεῖα πλάγια. Ὅρισμένες ἀπὸ τίς μεταφράσεις, ὅσες θεωρήθηκε καλὸ

(*) Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἀριθμοὶ δπλῶνουν τὸν ἀριθμὸ τῶν κειμένων ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύεται κάθε συγγραφέας.

(**) Ἐδῶ ὁ μαθητὴς γνωρίζει καὶ ἄλλους συγγραφεῖς, ὅπως λ.χ. τοὺς Θουκυδίδη, Μένανδρο, Εὐδοξο, Ματθαῖο, Ἰωάννη κλπ.

νά μάθουν τὰ παιδιὰ ὅτι εἶναι κι αὐτὲς ἀρχαῖες λέξεις, συνώνυμες τοῦ λήμματος, τυπώθηκαν μὲ ὄρθια στοιχεῖα — καὶ τὸ ἀντίστροφο, ὅσα ἀπὸ τὰ λήμματα ἔχουν πλὴν τῆς διδομένης μεταφράσεως καὶ τῆ σημερινῆ σημασία τυπώθηκαν μὲ ἓνα ἀστερίσκο στὴν ἀρχὴ τους (αὐτὸ ἔγινε μόνο ὁσάκις ἡ ταυτόσημη μὲ τῆ σημερινῆ χρῆση τῆς ἀρχαίας λέξεως ἀπαντᾷ πάνω ἀπὸ μία φορὰ σὲ κλασσικούς συγγραφείς καὶ ὄχι σὲ μεταγενέστερους)· ὁ κανόνας αὐτὸς τηρήθηκε πιὸ συστηματικὰ στὸ παράρτημα τῶν Λεξικῶν. Ἄριθμοὶ προτάσσονται στὶς ἄγνωστες λέξεις πού πρέπει ν' ἀποθησαυρίσουν οἱ μαθητές, ἐνῶ παῦλες προτάσσονται α) σὲ λέξεις καὶ φράσεις πού δίνονται γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴ μετάφραση τοῦ κειμένου, ἀλλὰ δὲν ἔχομε ἀπαιτήση ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ τις συγκρατήσουν β) σὲ λέξεις πού δίνεται τὸ νόημά τους περιφραστικὰ, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ στὴ νέα γλώσσα σὰν ὄροι (λ.χ. κρατῆρ, στάδιον), καὶ γ) σὲ λέξεις πού τις ἔχομε ξαναβρεῖ μὲ διαφορετικὴ σημασία.

Τέλος οἱ ἰδιωματικὲς ἐκφράσεις τῆς ἀρχαίας ὀνομάστηκαν «ἔλληνημοὶ» καὶ σημειώθηκαν μὲ ἓνα ■ .

Στὰ περισσότερα λεξιλόγια (ἀπὸ τὸ μάθ. 5 κ.ἔ.) ἀκολουθοῦν λεξιλογικὰ σχόλια, ὅπου οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στὴν ἀντίστοιχη λέξη τοῦ λεξιλογίου. Ἐδῶ περιλαμβάνονται στοιχεῖα πού βοηθοῦν τὴν ἐμπέδωση τῶν λέξεων, συσχετισμοὶ μὲ τὰ νέα, μὲ τὰ ἤδη γνωστὰ ἀρχαία, λίγα ἑτυμολογικὰ ὑπὸ τύπον ἐρωτήσεων κλπ.

Τὸ τμήμα τοῦ κειμένου κλείνει μὲ ἐρωτήσεις διατυπωμένες στὰ ἀρχαία, μὲ τίς ὁποῖες οἱ μαθητές βοηθοῦνται νὰ ἀναπλάσουν τὸ ἀρχαῖο κείμενο. Σὲ ἑπτὰ μαθήματα ἀντὶ ἐρωτήσεων ὑπάρχει εἰκονογράφηση τοῦ κειμένου βάσει τῆς ὁποίας γίνεται ἡ ἀνάπλαση.

Στὰ Γ λ ω σ σ ι κ ἄ, δηλαδῆ στὸ δεῦτερο μέρος κάθε μαθήματος, γίνεται ἡ ἐπεξεργασία τῶν νέων γραμματικῶν (Α), συντακτικῶν (Β) καὶ ὑφολογικῶν (Γ) φαινομένων πού προέκυψαν ἀπὸ τὸ κείμενο. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχουν ἀπλῶς οἱ σχετικοὶ πίνακες καὶ κανόνες ἀλλὰ ἔχει καταγραφῆ ἡ πορεία τῆς παραδόσεως μὲ συνεχῆ ἀναφορὰ στὰ ἤδη γνωστὰ — εἴτε ἀπὸ τὰ προηγούμενα μαθήματα εἴτε ἀπὸ τὴ γνώση τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς, κυρίως τῆς καθαρεύουσας — καὶ μὲ ποικίλη ὀπτικὴ ἔξαρση τῶν οὐσιωδῶν (διαγράμματα, χρῆση χρώματος, σκίτσα, κατάλληλη σελιδοποίηση κλπ.). Δὲν ἀποφύγαμε τὴν ἐπιπόνηση μνημονικῶν τεχνασμάτων ἔστω καὶ τελείως ἐμπειρικῶν.

Τὰ Γλωσσικά κλείνουν, ὅπως καὶ τὸ κείμενο, μὲ μιὰ σειρά ἐρωτήσεων, πὺ βοηθοῦν τὸν μαθητὴ νὰ ἐλέγξει ἂν κατέχει τὸ μάθημα.

Τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος τοῦ μαθήματος εἶναι οἱ Ἀσκήσεις. Κανένας δὲν ἀγνοεῖ πόσο τὸ μάθημά μας χωλαίνει στὸν τομέα αὐτὸ καὶ πόσο λίγες δυνατότητες ἔχει ὁ φιλόλογος νὰ ποικίλλῃ τίς ἀσκήσεις του, ὅταν εἶναι ἀναγκασμένος νὰ τίς ὑπαγορεύῃ βιαστικά στὰ τελευταῖα λεπτὰ τῆς διδακτικῆς ὥρας (πρέπει νὰ θεωροῦνται προνομιοῦχοι ὅποιοι ἔχουν στὴ διάθεσή τους καὶ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὰ σύγχρονα μηχανικὰ μέσα πολλαπλῆς ἀναπαραγωγῆς ἀντιγράφων, ὅπως πολυγράφοι κ.ἄ.). Γιὰ τοῦτο καταβάλαμε προσπάθεια νὰ ὑπάρχῃ πλοῦτος ἀσκήσεων (10 περίπου κάθε φορὰ) καὶ ποικιλία στὰ εἶδη τους (ὑπολογίζεται ὅτι ὑπάρχουν πάνω ἀπὸ 35 διαφορετικὰ εἶδη), ὥστε νὰ ἀποφευχθῇ ἡ μονοτονία καὶ ἡ μηχανικὴ ἐκτέλεση τῆς μαθητικῆς ἐργασίας.

Μὲ τὴν εἰσαγωγή 14 συμβόλων πὺ προηγοῦνται τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσκήσεων, πέρα ἀπὸ τοὺς προφανεῖς πρακτικοὺς λόγους ἐξοικονομῆσεως χρόνου καὶ χώρου, ἐπιδιώξαμε νὰ βοηθήσωμε τὴν αὐτοματοποίηση στὸ νεκρὸ διδακτικὸ τομέα τῶν «ἐξηγήσεων». Ἡ πείρα ἀπέδειξε πὺς τὰ παιδιὰ δὲν δυσκολεύονται νὰ κατακτήσουν μὲ τὰ πρῶτα κίολας μαθήματα τὰ σύμβολα αὐτὰ· μόλις τὰ βλέπουν, προχωροῦν στὴν ἐργασία χωρὶς δισταγμὸ καὶ περιττὲς «ἀπορίες». Ἄν ἡ ἰδεώδης διδασκαλία εἶναι αὐτὴ ὅπου ὁ καθηγητὴς μιλάει ὅσο γίνεται πιὸ λίγο, τότε τὰ σύμβολα εἶναι πολῦτιμα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅπου χρειάζεται, δίνονται ὁδηγίες καὶ παρατίθεται ἓνα παράδειγμα μὲ τὴ λύση του, βάσει τοῦ ὁποῖου θὰ λύσουν οἱ μαθητὲς καὶ τὰ ἐπόμενα (*).

2. Ἀρχαιογνωστικὰ μαθήματα

Τὰ ἀρχαιογνωστικὰ μαθήματα ἔχουν σκοπὸ νὰ παρουσιάσουν κατὰ τρόπο ἀδρὸ μερικὲς βασικὲς ὀψεις τῆς ἀρχαίας ζωῆς (γλώσσα — παιδεία — ἐπαγγέλματα — καθημερινὴ ζωὴ — θρησκεία) καὶ ταυτόχρονα νὰ προσφέρουν τὸ ἀναγκαῖο λεξιλόγιο τὸ

(*) Ἀκολουθώντας τὴ διεθνῆ χρῆση, θ έ μ α (Θ) ὀνομάσαμε αὐτὸ πὺ στὴν Ἑλλάδα ἔχει ἐπικρατήσει νὰ λέγεται «ἀντίστροφο θέμα», ἐνῶ τὸ εὐθὺ τὸ ὀνομάσαμε έ ρ μ η ν ε ί α (Ε).

σχετικό με καθένα από τα παρουσιαζόμενα θέματα. Το σκοπό τους αυτό τόν επιτυγχάνουν:

α) με ένα πραγματολογικό κείμενο, όπου η ιστορική πληροφορία δένεται με τόν αντίστοιχο αρχαίο ὄρο,

β) με τήν παράθεση μικρῶν ἀποσπασμάτων ἀπό τήν ἀρχαία γραμματεία, πού τεκμηριώνουν τό ὑπό ἀνάπτυξη θέμα, καί

γ) με πλούσια δισέλιδη ἐκτός κειμένου εἰκονογράφηση (*).

Τό 1ο μάθημα ἔχει ἰδιάζοντα σκοπό: νά εἰσαγάγῃ τά παιδιά στό καινούργιο μάθημα ἐξουδετερώνοντας τίς δυσάρεστες ἐντυπώσεις πού ἤδη οἱ φῆμες τοῦς ἔχουν τυχόν δημιουργήσει καί νά δώσῃ μιὰ ἱστορική τοποθέτηση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Ὁ ἰδιάζων σκοπός ἐπέβαλε καί κάποιες ἰδιουτυπίες ἀναπτύξεως (πρότάσσονται τὰ ἀποσπάσματα καί λείπουν οἱ ἀρχαῖοι ὄροι).

Τά Γλωσσικά τῶν ἀρχαιογνωστικῶν μαθημάτων εἶναι περιορισμένα καί θίγουν θέματα, κυρίως ἀπό τό συντακτικό, οἱ διδακτικοί τύποι τῶν ὁποίων ἀντλοῦνται ἀπό τὰ ἀρχαῖα ἀποσπάσματα (σέ μιὰ περίπτωση, μάθημα 35, ἀπό τό πραγματολογικό κείμενο). Περιορισμένες ἐπομένως εἶναι στά μαθήματα αὐτά καί οἱ ἀσκήσεις (4–5).

3. Ἀναδρομές

Τά μαθήματα τῶν ἀναδρομῶν χωρίζονται σέ δύο μέρη: (α) «τί ἔχετε μάθει» καί β) δοκιμασία γνώσεων.

Στό πρῶτο μέρος διαπιστώνονται καί συγκεντρώνονται οἱ κατακτήσεις τῶν μαθητῶν: συμποσοῦνται οἱ γνωστές λέξεις, ἐπαναλαμβάνονται οἱ ἐλληνισμοί καί καταλογογραφοῦνται τὰ διδασχθέντα φαινόμενα γραμματικῆς, συντακτικοῦ καί ὕφους χωρισμένα ὅπως καί στά Γλωσσικά σέ Α, Β καί Γ. Ἐδῶ ἔχομε τήν εὐκαιρία νά δώσωμε μερικούς συγκεντρωτικούς πίνακες χρήσιμους γιά τήν ἐπαναληπτική ἐργασία.

Στό δεύτερο μέρος δίνονται ἀσκήσεις πού καλύπτουν τήν ἐπαναλαμβανόμενη ὕλη. Ἡ ὕψη τῶν ἀσκήσεων αὐτῶν διαφέρει ἀπό τῶν ἄλλων μαθημάτων καί συνήθως ἡ λύση τους ἀπαιτεῖ περισσότερο χρόνο. Μερικές εἶναι κατάλληλες γιά νά δοθοῦν σάν θέματα γραπτῶν διαγωνισμῶν μέσα στήν τάξη.

(*) Γιά λόγους βιβλιοδετικῶς δέν στάθηκε δυστυχῶς δυνατόν νά τοποθετηθοῦν τὰ hors texte ἀμέσως πρὶν ἢ μέσα στίς σελίδες τῶν μαθημάτων 26,35 καί 43* ἔτσι τοποθετήθηκαν μεταξύ τῶν σελίδων 96–7, 128–9 καί 152–3 ἀντιστοίχως.

Ἡ γενικὴ ἀναδρομὴ τοῦ 45ου μαθήματος εἶναι κάπως διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες. Περιλαμβάνει δύο ἐπὶ πλέον τμήματα, τὶς 21 γενικὲς ἐρωτήσεις γραμματικῆς (Α) καὶ συντακτικοῦ (Β) καθὼς καὶ τὴν εἰκονογραφημένη διήγηση «Ὀδυσσεὺς καὶ Κύκλωψ», ποὺ ἀποτελεῖ συγκεντρωτικὸ πῖνακα τῆς συντάξεως τῶν γνωστῶν προθέσεων (καλὸ εἶναι νὰ ζητήσωμε ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ ἀποστηθίσουν τὶς λεζάντες τῶν εἰκόνων του).

II

Ἄναγνώσματα

Σκοπὸς τῶν Ἄναγνωσμάτων, ποὺ ἔρχονται σὰν ἐπίμετρο στὸ τέλος τῆς χρονιάς, εἶναι νὰ δώσωμε στὰ παιδιά τὴν ἱκανοποίησιν νὰ διαβάσουν εὐρύτερα ἀποσπάσματα μὲ αὐτοτελὲς περιεχόμενον ἐφαρμόζοντας αὐτὰ ποὺ ἔμαθαν μέσα στὸ σχολικὸ ἔτος χωρὶς τὸ βάρος νέων γλωσσικῶν στοιχείων. Κάθε ἀνάγνωσμα συνοδεύεται μόνον ἀπὸ λεξιλογικὸ ὑπομνηματισμὸ (οἱ ἀριθμημέναι λέξεις, αὐτὲς δηλαδὴ ποὺ πρέπει νὰ ἀπομνημονεύωνται, εἶναι σχετικὰ λίγαι καὶ κάπως περισσότεραι οἱ λέξεις μὲ παῦλες, δηλαδὴ αὐτὲς ποὺ χωρὶς νὰ εἶναι συνήθειαι δίνονται γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴν κατανόησιν· αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ ἐγένε προσπάθεια νὰ κρατηθῆ ἡ μορφὴ τῶν κειμένων ἀναλλοίωτη).

Στὸ τέλος παρατίθενται οἱ ἐπαναληπτικὲς ἀσκήσεις, 6 γιὰ κάθε ἀνάγνωσμα, ποὺ κλείνουν μὲ ἓνα πεπονημένον κείμενον πρὸς ἐπανάληψιν τῶν 51 λέξεων τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ μὲ δύο Θέματα ἀπὸ νεοελληνικὰ κείμενα γνωστὰ στὰ παιδιά.

III

Παράρτημα Λεξικῶν καὶ Πινάκων κλίσεων

Τὸ παράρτημα τῶν Λεξικῶν καὶ τῶν Πινάκων κλίσεων καὶ ἀνωμάτων ρημάτων τυπώθηκε σὲ χωριστὸ φυλλάδιον γιὰ νὰ εἶναι πιὸ εὐχρηστο καὶ γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποίησιν ὁ μαθητὴς καὶ στίς ἐπομενεὲς τάξεις.

Τὰ «Λεξικά ἀρχαίας—νέας καὶ νέας—ἀρχαίας» εἶναι γενικὰ περιεκτικώτερα ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἐπιμέρους λεξιλογίων τῶν μαθημάτων· ἐκτὸς τοῦ ὅτι περιλαμβάνονται ἐδῶ ὅλαι οἱ λέξεις, ἀριθμημέναι καὶ μή, καὶ οἱ ἑλληνισμοί, ἔχουν καταχωριστῆ ἐπίσης καὶ λέξεις ποὺ τὶς συναντᾶμε μὲν στὸ βιβλίον ἀλλ' ὄχι στὰ λεξιλό-

για, όπως π.χ. τὰ ἀνώμαλα συγκριτικά, ἢ, στό Λεξικό νέας—ἀρχαίας, λέξεις ὅπως «ἀπαντῶ=ἀποκρίνομαι», «παιδί=παῖς», πού στήν ἀρχαία τους μορφή εἶναι κατανοητές ἀπό τόν μαθητή, ἴσως ὁμως δέν τίς θυμᾶται ὅταν τίς συναντᾷ στή δημοτική τους μορφή.

Στό Λεξικό ἀρχαίας—νέας ἐπιτάξαμε σέ κάθε λέξη τόν ἀριθμό τοῦ μαθήματος ἢ τοῦ ἀναγνώσματος ὅπου γιά πρώτη φορά ἐμφανίζεται, καί τοῦτο γιά νά βοηθήσωμε τήν ἐργασία δασκάλου καί μαθητή, πού ἔτσι σέ κάθε σταδιακή ἐπανάληψη τῶν λέξεων ἀπό τὸ Λεξικό ἢ σέ ὅποιαδήποτε ἄλλη περίπτωση θά μπορούν νά ἐλέγχουν ποιές ὡς τότε ἔχουν συναντήσει (καί μὲ ποιές σημασίες) καί ἀνάλογα νά τίς ἐπεξεργάζονται (παρτηρήθηκε ὅτι οἱ συνειρμοὶ τῶν μαθητῶν λειτούργησαν καί ἐδῶ θαυμαστά: βλέποντας τή λέξη καί τόν ἀριθμό τοῦ μαθήματος τὰ παιδιά ἀνέπλαθαν ὀλόκληρη τή φράση ὅπου περιεχόταν ἡ λέξη).

Τέλος καί στά δύο Λεξικά προσπαθήσαμε νά κάνωμε συστηματικώτερα τόν συσχετισμό ἀρχαίας καί νέας (μὲ τή βοήθεια τῆς στοιχειοθεσίας καί τῶν ἀστερίσκων) χωρὶς ἀσφαλῶς καί νά τόν ἔχωμε ἐξαντλήσει. Κάθε σχετική ὑπόδειξη θά μᾶς ἦταν εὐπρόσδεκτη.

Στούς «Πίνακες κλίσεων» ὑπάρχει ὅλη ἡ γραμματική τῆς χρονιάς συγκεντρωμένη μὲ τή μορφή τῆς κλίσεως ἐνός χαρακτηριστικοῦ ὑποδείγματος ἀπό κάθε κατηγορία.

Στούς «Πίνακες ἀνωμάτων ρημάτων» ἐγίνε διάκριση τῶν 16 ρημάτων πού ὅλοι οἱ χρόνοι τους διδάχθηκαν καί τῶν ρημάτων πού μερικοὶ χρόνοι τους (συνήθως οἱ συντελικοὶ) ἔμειναν ἄγνωστοί.

Ὅποιαδήποτε παράλειψη (στά λεξικά ἢ τοὺς πίνακες) διαπιστωθῆ, ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά συμπληρωθῆ στίς λευκές «Σελίδες συμπληρώσεων».

Διδακτικὴ τῶν μαθημάτων

1ο μέρος: Διδασκαλία κειμένου (1-2 διδακτικὲς ὥρες)

Προϊδεάζομε τὰ παιδιά ξεκινώντας μὲ τήν προτασσόμενη (ὅπου ὑπάρχει) σύντομη εἰσαγωγή ἢ μὲ τὰ γνωστά τους ἀπὸ τὴ μυθολογία καί τὴν ἱστορία καί μὲ λίγα λόγια γιά τὸν συγγραφέα, κυρίως τὸν αἰῶνα καί τὸ ἔργο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι εἰλημμένο τὸ ἀπόσπασμα. Προχωροῦμε μὲ τήν ἐξῆς σειρά:

1. **Ἀνάγνωση ἀπὸ τὸν διδάσκοντα(*)**. Τὰ παιδιά τὴν ὥρα τῆς δικῆς μας ἀναγνώσεως μποροῦν νὰ ἔχουν τὰ βιβλία τους κλειστὰ ὡσάκις τὸ κείμενο εἶναι βατό, ἐνῶ πρέπει νὰ παρακολουθοῦν μὲ ἀνοιχτὰ βιβλία τὰ κείμενα:

— τῶν μαθημάτων 10, 14, 17, 23, 24, 27, 30, 38, ὅπου οἱ μαθητὲς βοηθοῦνται στὴν κατανόηση περιεργαζόμενοι τίς ὑπάρχουσες εἰκόνες ἂν μάλιστα ἡ ἱστορία εἰκονογραφεῖται ὄχι μὲ μία ἀλλὰ μὲ πολλές συνεχόμενες εἰκόνες, καλὸ εἶναι στὴν ἀνάγνωση νὰ ἐπισημαίνουμε τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ μία εἰκόνα στὴν ἄλλη·

— τῶν μαθημάτων 3, 7, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 30, 34, 37, 39, ὅπου ἡ δυσκολία καὶ ἡ ἔκταση τῶν κειμένων ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγνωση, ἀπόδοση τοῦ νοήματος καὶ μετάφραση κατὰ ἐνότητες (πιθανὸν μάλιστα νὰ χρειαστῇ καὶ δεύτερη διδακτικὴ περίοδος γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ κειμένου)·

— τῶν ἀπανθισμάτων 1, 15, 36, 44 καθὼς καὶ ὄλων τῶν φράσεων ποὺ παρατίθενται κάτω ἀπὸ τὰ κείμενα (**). Ἐδῶ οἱ μαθητὲς διαβάζουν οἱ ἴδιοι καὶ προχωροῦν κατευθεῖαν στὴ μεταφραστικὴ ἐργασία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μποροῦν νὰ παρουσιαστοῦν καὶ τὰ διαλογικὰ κείμενα (μαθ. 28, 29, 33).

2. **Ἀπόδοση τοῦ νοήματος ἀπὸ τὰ παιδιά**. Ὅπου δυσκολεύονται στὴν κατανόηση, ὑποβοηθοῦμε μὲ ἐρωτήσεις. Πάντως τὸ στάδιο αὐτὸ τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἀναγκαῖο, ὅταν ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή διαπιστώσωμε ὅτι πρόκειται γιὰ κάτι γνωστό, λ.χ. στὸ μάθ. 27.

3. **Σιωπηρὴ μεταφραστικὴ ἐπεξεργασία** τοῦ κειμένου (ὄλου ἢ κατὰ ἐνότητες) ἀπὸ τοὺς μαθητὲς μὲ τὴ βοήθεια τοῦ λεξιλογίου. Τὰ παιδιά μὲ ἓνα μολύβι στὸ χεῖρι προσπαθοῦν νὰ μεταφράσουν νοερὰ καί, ὅπου δυσκολεύονται λεξιλογικά, καταφεύγουν στὸ κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο λεξιλόγιο. Τοὺς ἔχομε συστήσει νὰ «τσεκάρουν» στὸ λεξιλόγιο μία—μία τίς λέξεις ποὺ συναντοῦν καὶ ἐπιμένουμε σ' αὐτό, γιατί ἔτσι μπορούμε νὰ ἐλέγχωμε τὴν πρόοδο τῆς ἐργασίας τους περιφερόμενοι ἀνάμεσα στὰ θρανία. Ἄν συναντοῦν ἀνυπέρβλητη δυσκολία, τοὺς ἔχομε δώσει

(*) Στὰ πρῶτα μαθήματα, καὶ ὅπου ἄλλοι τὰ κείμενα προσφέρονται ἀπὸ ἀόψη ἐκτάσεως καὶ περιεχομένου, π.χ. μῦθοι, μικρὲς διηγήσεις, ἀνέκδοτα κλπ., ἡ παρουσίαση γίνεται ζωρύτερη ἂν, ἔχοντας ἀποστηθίσει προηγουμένως τὸ κείμενο, τὸ ἀφηγηθῶμε ἄμεσα στὰ παιδιά.

(**) Οἱ πρὸ γνωστὲς ἀπὸ τίς φράσεις καλὸ εἶναι νὰ συνοδεύονται μὲ λίγα σκόλια γιὰ τὴν προέλευση καὶ τὴ σημασία τους.

τὴν ἄδεια νὰ ζητοῦν τὴ βοήθειά μας κρατώντας ὑψωμένο τὸ χέρι ἐνῶ συνεχίζουν τὴ σιωπηρὴ ἐπεξεργασία (*).

Ἐπομένως, ἂν καμμιά φορά, ἀπὸ κακὸ ὑπολογισμὸ τοῦ χρόνου, διαπιστώσωμε ὅτι δὲν προλαβαίνομε νὰ ὀλοκληρώσωμε κανονικὰ τὸ μάθημα, μπορούμε, ἐφόσον αὐτὸ μᾶς ἐξυπηρετεῖ, ν' ἀφήσωμε τὸ στάδιο τῆς νοερῆς μεταφραστικῆς ἐπεξεργασίας καὶ νὰ προχωρήσωμε στὸ ἐπόμενο στάδιο. Καὶ πάλι ὅμως ζητοῦμε ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ «τσεκάρουν» τὶς λέξεις τοῦ λεξιλογίου.

4. Ἀνάγνωση καὶ μεταφράση τοῦ κειμένου φράση πρὸς φράση ἀπὸ διαδοχικοὺς μαθητὲς ἢ δική μας ἐπέμβαση περιορίζεται μόνο στὰ δύσκολα σημεῖα καὶ στὴν πιὸ ἐλεύθερη ἀπόδοση. Ὅπου νομίζομε, ζητοῦμε ἐπανάληψη τῆς μεταφράσεως. Τὸ στάδιο αὐτὸ κλείνει μὲ συνολικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν καθηγητὴ εἴτε μὲ παραστατικὴ ἀνάγνωση ἀπὸ ἓνα μαθητὴ καὶ μὲ συναγωγὴ καὶ ὑποτύπωση τῶν παιδευτικῶν ἰδεῶν ποῦ τυχὸν περιέχονται στὸ κείμενο.

5. Ἐμπέδωση τοῦ λεξιλογίου. Οἱ μαθητὲς μὲ κλειστά τὰ βιβλία καλοῦνται νὰ θυμηθοῦν τὴ σημασίαν τῶν νέων λέξεων (εὐθέως καὶ ἀντιστρόφως) ἢ πολλὰς φορές μπορούμε νὰ τὴ ζητήσωμε μέσα σὲ μία φράση. Τὰ λεξιλογικὰ σχόλια (ὅπου ὑπάρχουν) μᾶς βοηθοῦν σ' αὐτὸ τὸ στάδιο.

6. Ἐρωτήσεις. Οἱ μαθητὲς ἀπὸ τὰ πρῶτα μαθήματα ἐθίζονται νὰ ἀπαντοῦν στὶς ἀρχαῖα διατυπωμένες ἐρωτήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου μὲ τὶς κατάλληλες λέξεις καὶ φράσεις ποῦ παίρνουν αὐτολεξεί ἀπὸ τὸ κείμενο (**). Στὸ ἴδιο στάδιο καὶ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο γίνεται καὶ κάθε ἀσκηση Φ (Φράσεις κειμένου). Μετὰ τὰ πρῶτα μαθήματα, οἱ ἀπαντήσεις τῶν ἐρωτήσεων καὶ τῶν ἀσκήσεων Φ, ἐφόσον δὲν ἐπαρκεῖ ὁ χρόνος, ἀνατίθενται ὡς γραπτὴ (ἢ προφορικὴ) κατ' οἶκον ἐργασία.

Γιὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα τὰ παιδιά καλοῦνται

- νὰ ξέρουν ἀνάγνωση, μετάφραση, τὸ λεξιλόγιον εὐθέως καὶ ἀντιστρόφως, τὰ πρὸς ἀποστήθιση
- νὰ γράψουν τὶς ἀπαντήσεις τῶν «ἐρωτήσεων» (μὲ τὴ γρα-

(*) Μία ἰδέα: τὴν ὥρα τῆς σιωπηρῆς μεταφραστικῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν ἐμεῖς καταγράφομε στὸν πίνακα τὶς καινούργιες λέξεις χωρὶς τὴ μετάφρασή τους ἄργότερα θὰ μᾶς χρειαστοῦν στὴν ἐμπέδωση τοῦ λεξιλογίου.

(**) Μποροῦμε νὰ δοκιμάσωμε ἂν οἱ μαθητὲς, ἔστω καὶ ὀρισμένοι ἀπὸ αὐτούς, εἶναι σὲ θέση νὰ θρῖσκουν τὴν ἀπάντησιν μὲ κλειστά βιβλία. Αὐτὸ στὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπομένης μπορεῖ νὰ γίνῃ πιὸ συστηματικὰ, ὅχι ὅμως ὑποχρεωτικὰ.

πτή αυτή άσκηση ύποκαθίσταται ή μηχανική αντίγραφή του κειμένου), τίς άπαντήσεις στό λεξιλογικά σχόλια (κατά τήν κρίση και έπιλογή του διδάσκοντος), όσες από τίς άσκήσεις του μαθήματος αναφέρονται στό κείμενο και στό λεξιλόγιο (π.χ. μάθ. 3 άσκ. 3, μάθ. 5 άσκ. 1 κλπ., άσκήσεις Φ και Δ = Διάφορες έρωτήσεις επί του κειμένου, μάθ. 7 κ.έ.). Έννοείται ότι όλα τά άνωτέρω ή ένα μέρος είναι δυνατόν νά άνατεθοῦν ώς προφορική άσκηση.

2ο μέρος: Διδασκαλία Γλωσσικῶν (2 - 3 διδακτικές ώρες)

Ανάλογα μέ τή δυσκολία τῶν διδακτέων γραμματικῶν, συντακτικῶν και ύφολογικῶν φαινομένων άφιερώνομε στό Γλωσσικά από δύο ώς τρεῖς διδακτικές ώρες, συνήθως 1-2 γιά τή διδασκαλία τῆς γραμματικῆς (Α) και 1 κοινή γιά τό συντακτικό (Β) και τό ύφος (Γ).

1. Διδασκαλία γραμματικῆς (Α)

α) Η τάξη άνευρίσκει στό κείμενο τό γραμματικό φαινόμενο, πού έν συνεχεία άναγράφεται στόν πίνακα από τόν καθηγητή. "Αν είναι γνωστό από τήν καθαρύουσα, καλοῦνται οί μαθητές νά τό θυμηθοῦν. Διαπιστώνονται οί όμοιότητες, οί τυχόν διαφορές, συνάγονται οί κανόνες και άναγράφονται στόν πίνακα τά σημεῖα πού άπαιτοῦν τήν ιδιαίτερη προσοχή του παιδιοῦ και, όπου χρειάζεται, τά μνημονικά σχέδια του βιβλίου.

β) Γίνεται ή έμπέδωση μέ τή βοήθεια τῶν άσκήσεων ΑΑ (= "Άμεσες άπαντήσεις), Π (= Προφορική), $a \rightarrow v$ (= από τά άρχαία στό νέα), $v \rightarrow a$ (= από τά νέα στό άρχαία), Κ (= Κλίση), είτε προφορικά είτε μέ σιωπηρή γραπτή έργασία πού κατοπιν έλέγχεται.

"Αν πρόκειται γιά έντελῶς νέο φαινόμενο (λ.χ. ή εύκτική), συγκεντρώνονται μέ τόν επαγωγικό τρόπο οί γραμματικοί τύποι, άναγράφονται στόν πίνακα, συμπληρώνονται και άκολουθεῖ ή παραπάνω διαδικασία κατακτήσεως του φαινομένου.

Σέ περιπτώσεις πού τό φαινόμενο άπαιτεῖ μεγαλύτερη άφομοιωτική προσπάθεια και έπομένως περισσότερο χρόνο γιά τήν παράδοσή του (λ.χ. ό μέσος παρακείμενος τῶν άφωνολήκτων, τά συνηρημένα κλπ.), καλό είναι νά χρησιμοποιηθῇ, όπου ύπάρχει ή δυνατότητα, ένας δεύτερος κινητός μαυροπίνακας, στόν όποιο θά έχωμε προετοιμάσει από πριν μέρος τῆς διδασκαλίας (π.χ. ένα από τά σχεδιαγράμματα του βιβλίου). Αποτελεσματική, ειδικά μά-

λιστα σὲ τέτοιες περιπτώσεις, εἶναι καὶ ἡ χρῆση χρωματιστῶν κίμωνων.

γ) Κλείνομε τὸ μέρος αὐτὸ σβήνοντας τὸν πίνακα καὶ ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ διδαχθέντα.

II. Διδασκαλία συντακτικοῦ (B) καὶ ὕφους (Γ)

Μὲ τὴν ἴδια τεχνικὴ διδάσκομε σὲ κοινὴ διδακτικὴ ὥρα τὰ κεφάλαια τοῦ συντακτικοῦ καὶ τοῦ ὕφους. Ἐν τούτοις σὲ μερικὰ ἀπὸ αὐτά, ἰδίως τοῦ ὕφους (λ.χ. μαθ. 3 (II), 5, 10, 20, 27), εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ κειμένου καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀνατεθῇ ἡ κατ' οἶκον μελέτῃ τοῦ ἀντίστοιχου τμήματος τῶν Γλωσσικῶν. Συνδιδασκαλία π.χ. γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ μπορεῖ ἐπίσης νὰ γίνῃ σὲ ὅσα κεφάλαια ἢ ὕλη τοῦ A καὶ B ἢ τοῦ ἐνός ἀπὸ αὐτὰ εἶναι περιορισμένη καὶ βαθὴ (λ.χ. μαθ. 1, 2, 8, 10, 16). Πάντως αὐτὸ θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ὅλη πορεία τῆς διδασκαλίας.

Γιὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα Ζητοῦμε ἀπὸ τὰ παιδιά

— νὰ ξέρουν ν' ἀπαντοῦν προφορικὰ στὶς ἐρωτήσεις ποὺ κλείνομε τὸ μέρος τῶν Γλωσσικῶν (φυσικὰ τίς ἀντίστοιχες πρὸς τὸ γλωσσικὸ φαινόμενο ποὺ διδάξαμε)·

— νὰ γράψουν τίς ἀπαντήσεις τῶν ἀσκήσεων ποὺ θὰ βοηθήσουν στὴν ἐμπέδωση τοῦ μαθήματος·

— νὰ ἀντιγράψουν καλαίσθητα, ἐφόσον τὸ θεωρεῖ ἀπαραίτητο ὁ διδάσκων, ἓνα ἀπὸ τοὺς πίνακες ἢ ἀπὸ τὰ σχεδιαγράμματα τῶν Γλωσσικῶν.

Ἡ παράδοση τῆς ὕλης καὶ ἡ ἀνάθεση τῆς κατ' οἶκον ἐργασίας

Δύο κίνδυνοι ποὺ θὰ πρέπει νὰ τοὺς ἀποφεύγωμε στὴ διδασκαλία μας εἶναι α) οἱ προσθήκες στὴν ὕλη καὶ β) ἡ ἀχρηστευση τοῦ πίνακα. Δὲν προσθέτομε τίποτε περισσότερο ἀπ' ὅ, τι περιέχεται στὰ Γλωσσικά· ἀντίθετα, προσπαθοῦμε νὰ μὴν ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν πορεία τῆς παραδόσεως, ὅπως ἀναπτύσσεται ἐκεῖ. Ἐξ ἄλλου, δὲν ὑποκαθιστοῦμε τὸν πίνακα μὲ τὸ βιβλίο. Στὰ πρῶτα μόνον μαθήματα, μετὰ τὴν παράδοση, καλοῦμε τὰ παιδιά ν' ἀνοίξουν τὸ βιβλίο στὴν οἰκεία σελίδα καὶ νὰ διαβάσουν τὸ σχετικὸ κεφάλαιο, καθιστώντας τα προσεκτικὰ στὸν τρόπο τῆς κατ' οἶκον μελέτης.

Στήν ανάθεση επίσης τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων πρέπει νά εἶμαστε σχολαστικοί καί νά τηροῦμε ἀπαρέγκλιτα τίς παρακάτω ἀρχές:

1. Νά ἔχουμε ἐπισημάνει ἀπό πρὶν ποιές ἀσκήσεις θά δώσωμε, ἀφοῦ ἐλέγξωμε καί βεβαιωθοῦμε ὅτι ἀνταποκρίνονται σέ ὅ,τι θά παραδῶσωμε καί δέν προϋποθέτουν π.χ. ἄλλα φαινόμενα (συνηκτικὰ κλπ.) πού περιλαμβάνονται μὲν στὰ Γλωσσικά τοῦ μαθηματοῦ ἀλλά θά διδαχθοῦν τὴν ἐπομένη στὰ παιδιά.

2. Οἱ δυσκολότερες ἀπὸ τίς ἀσκήσεις νά ἐπιλύωνται προηγουμένως μέσα στὴν τάξη ἢ τουλάχιστον ἓνα μέρος καθεμιᾶς.

3. Νά μὴν ὑπερβαίνουν τίς 3 (τὸ πολὺ 4), καί αὐτὸ ἀνάλογα μὲ τὴ δυσκολία καί τὴν ἔκτασή τους.

4. Δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά γίνωνται ὅλες. Ὡστόσο σκόπιμο θά ἦταν νά μὴν παραλείπωνται ὅσες ἀφοροῦν ἢ συνδυάζουν καί ἐπανάληψη λεξιλογίου. Εἶναι ἐπίσης αὐτονόητο ὅτι μερικές ἀσκήσεις μπορούμε νά τίς ἀναθέτουμε τὴν ἐπομένη ἢ καί ἀργότερα, ὡσάκις τὰ γραπτὰ καθήκοντα τῆς ἡμέρας ἀφήνουν περιθώρια γιὰ συμπληρωματικὴ ἐργασία. Μποροῦμε ἀκόμη νά τίς χρησιμοποιήσωμε σὲ γραπτὸς πρόχειρους διαγωνισμοῦς.

5. Νά ἐπαναλαμβάνωμε μὲ φορτικότητα στοὺς μαθητὲς μας ὅτι, πρὶν ἀπαντήσουν στίς ἀσκήσεις, εἶναι ἀπαραίτητο νά ἔχουν μελετήσει καί νά κατέχουν τὰ Γλωσσικά.

6. Γιὰ τίς ἀσκήσεις πού ἀπαιτοῦν χρῆση τῶν Λεξικῶν (Ε, Θ, Μ, κ.ἄ.), νά τοὺς συλλογίζωμε καί νά τοὺς ἐθίζωμε νά καταφεύγουν σ' αὐτά. Εἰδικὰ γιὰ τὸ λεξικό νέας—ἀρχαίας τοὺς ἐξηγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἀπὸ τίς ἀρχαίες λέξεις πού θά ἀναζητοῦν καί θά βρίσκουν ἐκεῖ, πρέπει νά χρησιμοποιοῦν μόνο τίς ὡς ἐκεῖνη τὴ στιγμή γνωστὲς τους καί ὄχι τίς ἄλλες συνώνυμες πού θά τίς μάθουν σὺν τῷ χρόνῳ.

7. Νά εἶμαστε ἀπαιτητικοί στοῦ πῶς πρέπει νά γράφουν τίς ἀσκήσεις καί νά ἐλέγχωμε αὐστηρὰ ἂν ἐργάστηκαν σύμφωνα μὲ τὸ ὑπόδειγμα πού τοὺς ἔχομε δώσει (βλ. παρακάτω τὸ τμῆμα τὸ σχετικὸ μὲ τὰ τετράδια).

3ο μέρος: Ἐξέταση κειμένου καί Γλωσσικῶν (10' - 15')

Βασικὲς ἀρχές τοῦ σταδίου αὐτοῦ εἶναι α) ἡ παράλληλη συλλογιστικὴ πολλῶν μαθητῶν, ὥστε ὅλοι νά βρίσκωνται σὲ διαρκὴ ἐτοιμότητα καί β) ὁ σύντομος, χωρὶς κενὰ καί ἐπιβραδύνσεις, ρυ-

θμός της εξέτασεως. Και τὰ δύο απαιτοῦν επίπονη προσπάθεια ἀπὸ τὸν διδάσκοντα, πού εἶναι ὑποχρεωμένος συγχρόνως νὰ ἐξετάζη τὴν τάξη προφορικά, νὰ παρακολουθῇ τοὺς μαθητὲς πού ἔχουν κληθῆ καὶ λύνουν ἀσκήσεις στὸν πίνακα, καὶ τέλος νὰ ἐλέγχει, κινούμενος ἀνάμεσα στὰ θρανία, τὴ διόρθωση τῶν ἀσκήσεων.

Ἀναλυτικώτερα, οἱ μαθητὲς ἐξετάζονται π ρ ο φ ο ρ ι κ ᾶ στὸ κείμενο (καλύπτοντας τὸ λεξιλόγιο μὲ ἓνα χαρτόνι ἢ μὲ τὸ τετράδιό τους), στὶς ἐρωτήσεις ἐπὶ τοῦ κειμένου, στὶς λέξεις, στὶς λεξιλογικὲς ἀσκήσεις, στὰ πρὸς ἀποστήθιση, στὶς ἀσκήσεις Φ, Ε, α→ν, στὶς ἐρωτήσεις ἐπὶ τῶν Γλωσσικῶν καὶ σὲ ὅσα ἄλλα κρίνει ὁ διδάσκων ὅτι πρέπει νὰ ζητήσῃ προφορικὰ τὴν ἀπάντησή τους. Τὰ ὑπόλοιπα εἶδη ἀσκήσεων καλεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ μαθήματος ἕνας ἀριθμὸς μαθητῶν (συνήθως 3—4) νὰ τὰ λύσῃ γ ρ α π τ ᾶ στὸν πίνακα καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ διεξάγεται ταυτόχρονα μὲ τὴν προφορικὴ ἐξέταση τῆς ὑπόλοιπης τάξεως. Ὁ καθένας τους ἐργάζεται σὲ προκαθορισμένο χῶρο τοῦ πίνακα, ὅπου ἐμεῖς ἔχομε ἀπὸ πρὶν ἀναγράψῃ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ σύμβολο τῶν ἀσκήσεων τῶν ὁποίων ζητεῖται ἡ λύση. Ἐννοεῖται ὅτι ὅσοι πρέπει ν' ἀπαντήσουν σὲ συνθετώτερες ἀσκήσεις (συμπληρώσεις, συνδυασμούς, Μ, Θ κλπ.) ἔχουν σηκωθῆ μὲ τὸ βιβλίό τους ἀνοιχτὸ στὴν οἰκεία σελίδα.

Μὲ τὸ τέλος τῆς προφορικῆς ἐξέτασεως λήγει συνήθως καὶ ἡ ἐργασία τῶν μαθητῶν στὸν πίνακα, ὁπότε αὐτοὶ ἐπανέρχονται στὶς θέσεις τους καὶ ἀρχίζει ἡ διόρθωση τῶν ἀσκήσεων. Ἡ τάξη ἀνευρίσκει τὰ λάθη, ὁ καθηγητὴς τὰ διορθώνει, ἐνῶ ὅλοι μὲ ἓνα κόκκινο μολύβι στὸ χέρι ἀποκαθιστοῦν στὰ τετράδιά τους τὰ ὀρθὰ κάτω ἀπὸ τὸν δικό μας ἐλεγχό (ἐπιμένουμε σχολαστικὰ νὰ μὴν ἀφήνουν ἀδιόρθωτα σφάλματα). Ὅσάκις οἱ προτεινόμενες ἀπὸ τὰ παιδιά διορθώσεις εἶναι πολλές, μπροστὰ στὸν κίνδυνο πελαγοδρομήσεώς τους καὶ ἐπιβραδύνσεως τοῦ μαθήματος, δίνουμε μόνοι μας τὴ λύση ἢ τίς λύσεις.

Περιοδικὰ, στὸ τέλος τῆς ἐξέτασεως, ὁ καθηγητὴς συγκεντρώνει ἐκ περιτροπῆς τὰ γραπτὰ τῶν παιδιῶν γιὰ ἐλεγχό.

Μία γενικὴ παρατήρηση

Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀσκήσεων βασίζονται ἀνὰ πᾶσα στιγμὴ στὴν κατοχὴ καὶ ἀναμόχλευση ὅλης τῆς ὕλης. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀνακόπτωμε τὴν ἐξέλιξη τῆς διδακτέας ὕλης περιμένοντας νὰ ἀφομοιωθῆ κάθε λε-

πομέρεια από το σύνολο τῶν μαθητῶν ἔθα ἔχουμε ἀργότερα τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπαναλάβουμε πολλές φορές τὸ καθένα. Οὐτε θὰ πρέπει ν' ἀποθαρρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ὄχι ικανοποιητικὴ ἀπόδοση τῆς τάξεως σὲ κάποια δύσκολη ἀσκηση ἢ σὲ μὴ ξεχνᾶμε πὼς καὶ τὰ λάθη διδάσκουν, καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ γίνουσι λάθη ὅταν ζητοῦμε ἀπὸ τὸ παιδί νὰ θυμηθῆ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ κάθε τι ἀπὸ τὰς κεκτημένες γνώσεις. Ἡ ἐπιτυχία θὰ κριθῆ μὲ μέτρο τὴν ἰκανότητα τῶν μαθητῶν μας νὰ κατανοοῦν καὶ νὰ μεταφράζουσι τὰ ἀρχαῖα κείμενα.

Διδασκαλία τῶν ἀρχαιογνωστικῶν μαθημάτων (2 διδακτικὲς ὥρες)

Στὴν πρώτη διδακτικὴ περίοδο παρουσιάζομε στὴν τάξη τὸ πραγματολογικὸ κείμενο (καμμιά φορά τὸ διαβάζομε ἑμεῖς ἢ τὰ παιδιά, π.χ. τοῦ μαθ. 35), γράφομε στὸν πίνακα τοὺς καινούργιους ἀρχαίους ὄρους ποὺ συναντᾶμε ἐκεῖ (χωρὶς τὴν μετάφρασί τους), συνοψίζομε τέλος τὸ περιεχόμενον τοῦ μαθήματος δίνοντας, ἂν χρειαστῆ, συμπληρωματικὰς ἐπεξηγήσεις καὶ καλώντας τὰ παιδιά νὰ περιεργαστοῦν τὰς σχετικὰς ἐκτὸς κειμένου εἰκόνες τοῦ βιβλίου.

Προχωροῦμε ἔπειτα στὴν ἀνάγνωση καὶ μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἀποσπασμάτων. Ὅπου πρόκειται γιὰ ἀπλὰς φράσεις, ἀφήνομε τὰ ἴδια τὰ παιδιά νὰ μεταφράσουσι. Τὶς περισσότερας ὁμως φορές ἀναλαμβάνομε ἑμεῖς αὐτὸ τὸ ἔργο, γιὰ τὴν καὶ τὰ ἀποσπάσματα παρέχουν ἐνίοτε μεταφραστικὰς δυσκολίας καὶ σκοπὸς μας ἐδῶ δὲν εἶναι ἡ προσπέλασι τῶν κειμένων μὲ τὴν μετάφραση ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ εἰς τὰς πηγὰς καὶ ἡ τεκμηρίωσι.

Γιὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα ζητοῦμε ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ μελετήσουσι τὸ μάθημα, νὰ ξέρουσι τὸ νόημά του καὶ τὶς νέες λέξεις, ἢ ν' ἀποστηθίσουσι, ὅπου τοῦτο ζητεῖται, μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα.

Στὴ δευτέρῃ διδακτικῇ ὥρᾳ, μετὰ τὴν ἐξέτασι, διδάσκομε τὸ γλωσσικὸ φαινόμενον ποὺ περιέχεται εἰς τὰ ἀποσπάσματα μὲ τὴν γνωστὴν διδακτικὴν πορείαν.

Διδασκαλία τῶν ἀναδρομῶν (3 διδακτικὲς ὥρες)

Στὴν πρώτη διδακτικὴ περίοδο ἐπαναλαμβάνομε τοὺς ἑλληνομοῦς καὶ ὅσους ἀπὸ τὰς λέξεις ἔχομε ἐπισημάνει ὅτι τείνουσι νὰ ξεχαστοῦν. Ἐπεξεργαζόμεθα ἐν συνεχείᾳ τοὺς λεξιλογικοὺς πί-

νακες. Κατά την εργασία αυτή τὰ παιδιά, μὲ κατάλληλες ἐρωτήσεις, θυμούνται τὸ κείμενο ἢ τὴ φράση ὅπου συνάντησαν τὴ λέξη ἢ τὸν ἑλληνισμό. Τέλος λύνουμε μερικές ἀπὸ τις λεξιλογικὲς ἀσκήσεις τῆς «Δοκιμασίας γνώσεων» ἢ ἓνα μέρος ἀπὸ καθεμία, καὶ ἀναθέτουμε τις ὑπόλοιπες γιὰ τὸ σπῆτι. Τὴν ἄλλη ἡμέρα οἱ μαθητὲς ἐξετάζονται στὶς ἀσκήσεις καθὼς καὶ στὸ σύνολο τῶν μέχρι τότε γνωστῶν λέξεων.

Στὴ δεύτερη περίοδο, μετὰ τὴν ἐξέταση, ὑπεθυμίζουμε στὰ παιδιά ποιά γραμματικὰ φαινόμενα (Α) ἔχουν μάθει καὶ ἐπαναλαμβάνουμε τὰ δυσκολώτερα σημεῖα καθενός, μερικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύονται καὶ σὲ πίνακες. Ἀπὸ τὴ «Δοκιμασία γνώσεων» ἐπιλέγουμε τις γραμματικὲς ἀσκήσεις γιὰ λύση μέσα στὴν τάξη καὶ στὸ σπῆτι. Τὴν ἐπομένη ἐλέγχουμε τὴν κατοχὴ τῶν πρὸς ἐπανάληψη γραμματικῶν φαινομένων.

Στὴν τρίτη περίοδο γίνεται ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἐργασία γιὰ τὰ συντακτικὰ (Β) καὶ ὑφολογικὰ (Γ) φαινόμενα.

Ἡ τελευταία γενικὴ ἀναδρομὴ (45ο μαθ.) δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διδαχθῆ σὲ συνεχῆ ἰδιαίτερα μαθήματα. Μπορεῖ, ἀνάλογα μὲ τὸ χρόνο ποῦ θὰ ὑπολείπεται, νὰ δοθῆ κατὰ μικρὰ τμήματα στὰ παιδιά, ἐνῶ παράλληλα θὰ διδάσκουμε τὸ τελευταῖο μέρος τοῦ βιβλίου, τὰ ἐλεύθερα ἀναγνώσματα.

Διδασκαλία τῶν ἀναγνωσμάτων

Ἡ διδασκαλία τῶν ἀναγνωσμάτων εἶναι βασικὰ συνάρτηση τοῦ χρόνου ποῦ ἔχομε στὴ διάθεσή μας μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ κύκλου τῶν 45 (ἢ τῶν 44) μαθημάτων τοῦ βιβλίου. Πολὺ πιθανὸν ὁ ὑπολειπόμενος χρόνος νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ διδάξωμε ὅλα τὰ κείμενα ἢ μερικά ἀπὸ αὐτὰ κατὰ δικὴ μας ἐπιλογή. Ἄν πάλι τὰ χρονικὰ περιθώρια δὲν ἐπαρκοῦν, τὰ ἀναγνώσματα θὰ μπορούσαν νὰ διδάσκωνται στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου σχολικοῦ ἔτους σὰν ἐπαναληπτικὰ μαθήματα ποῦ θὰ ἔχουν σκοπὸ νὰ ἀναμοχλεύσουν τις κεκτημένες γνώσεις καὶ νὰ τις συνδέσουν μὲ τις νέες.

Γιὰ τὴ διδασκαλία τους ἀκολουθοῦμε τὴν ἐξῆς πορεία: μετὰ ἀπὸ μία σύντομη εἰσαγωγὴ γιὰ τὸν συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι εἰλημμένο τὸ κείμενο, προχωροῦμε στὴν ἀνάγνωση κατὰ ἐνότητες. Τὰ παιδιά ἀποδίδουν τὸ νόημα κάθε ἐνότητας καὶ ἐν συνεχείᾳ μεταφράζουν κατευθειάν (ἢ νοερὰ μεταφραστικὴ ἐπεξεργασία, ἂν μάλιστα ἔχουν, μὲ ἐντολὴ δικὴ μας, προπαρα-

σκευάσει τή μετάφραση, είναι έντελῶς περιττή). Στο ανάγνωσμα V συμβουλευόνται συγχρόνως καί τόν παρατιθέμενο χάρτη. Στο τέλος τοῦ μαθήματος διαλέγομε ἀπό τίς ἐπαναληπτικές ἀσκήσεις (σ. 173—174) καί δίνομε καθημερινά τίς ἀντίστοιχες μέ τό τμήμα ποῦ ἔχομε παραδώσει.

Γιά τήν ἄλλη ἡμέρα Ζητοῦμε ἀπό τά παιδιά νά ξέρουν τό νόημα τῶν ἐνοτήτων ποῦ διδάχθηκαν, τίς νέες λέξεις, τή μετάφραση ὀρισμένων δύσκολων σημείων καί νά γράψουν τίς ἀπαντήσεις τῶν ἀσκήσεων.

Διδακτικές ὥρες κατὰ μαθήματα *

Μάθημα	Ὑρες	Μάθημα	Ὑρες
1	2	25	3
2	2—3	26	2
3	3—4	27	3—4
4	3	28	4
5	3	29	4—5
6	3—4	30	3
7	3—4	31	3
8	2	32	4
9	3	33	4—5
10	3	34	4
11	4	35	2
12	2	36	3
13	3	37	4
14	4	38	4—5
15	3—4	39	4—5
16	4	40	3
17	3—4	41	4—5
18	4	42	4
19	3	43	2—3
20	4	44	4
21	4—5	45	3
22	3		
23	4—5		
24	4		
			Σύνολο 147-162 ὥρες

(*) Σε πολλά μαθήματα σημειώνεται τό minimum καί maximum τῶν διδακτικῶν ὥρῶν ποῦ ἀπαιτοῦνται γιά τήν ολοκλήρωση τῆς ὕλης. Θά εἶναι πρὸς ὄφελος τοῦ ἔργου μας, ἀν δέν παραβιάζωμε τά χρονικά αὐτά ὅρια τῶν μαθημάτων.

Τετράδια

Ἡ καταλληλότερη λύση εἶναι ἓνα τετράδιο—ντοσιέ, ὅπου τὰ φύλλα προστίθενται σελιδαριθμημένα· τὸ ντοσιέ παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ παίρνωμε γιὰ ἔλεγχο μόνο τὸ φύλλο τῆς ἡμέρας, χωρὶς νὰ ἀφαιροῦμε ὁλόκληρο τὸ τετράδιο, ὅπου οἱ μαθητὲς θὰ ἔχουν νὰ γράψουν τὴν ἴδια ἡμέρα τίς ἀσκήσεις τῆς ἐπομένης. Στὴν περίπτωση ποὺ δὲν προτιμηθῆ τὸ ντοσιέ, προτείνουμε δύο τετράδια ἐξηντάφυλλα (τὰ παιδιὰ ἀριθμοῦν τὰ φύλλα), ἓνα γιὰ κάθε τετράμηνο.

Στὴν ἀρχὴ τῆς χρονίᾳς χρειάζεται σχολαστικὴ ἐπιμονὴ γιὰ τὴν ὀρθὴ τήρηση τῶν τετραδίων. Πιὸ μεθοδικὸ φαίνεται τὸ ἐξῆς σύστημα καταγραφῆς τῶν γραπτῶν ἐργασιῶν: π.χ.

Μάθημα 8 3/11/1972

Ἐρωτήσεις

Τὸ Ἰσίδος ἱερόν ἐστι παρὰ Τιθορέα, ὀγδοήκοντα σταδίου ἀπὸ Δελφῶν (δῖλ. κατευθεῖαν τίς ἀπαντήσεις)

Ἀσκήσεις

Φ1. *Περίβολος καὶ ἄδυτον ἱερόν* - (κατευθεῖαν τίς ἀπαντήσεις)

Δ9. 2. *ἐκάθαιρον, ἔθνον, ἀπέστελλον* (κατευθεῖαν τίς ἀπαντήσεις) *

3.

Μάθημα 8 4/11/1972

Σχεδιάγραμμα

Ἀσκήσεις

Κ6.

8.

(*) Οἱ ἐκφωνήσεις τῶν ἀσκήσεων, ὅπου ὑπάρχουν, δὲν χρειάζεται νὰ γράφονται ἀπὸ τοὺς μαθητὲς. Ἐπίσης στὶς ἀσκήσεις συμπληρώσεων (...) καλὸ εἶναι νὰ γράφουν μὲ διαφορετικὸ χρῶμα τὰ συμπληρούμενα γράμματα, λέξεις κλπ.

« Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Α Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Α »

Δ Ι Ο Ρ Θ Ω Τ Ε Α

Στις παρακάτω διορθώσεις δὲν περιλαμβάνονται οἱ τυπογραφικὲς ἀθλεψίες πού μπορούν εὐκόλα νά ἐπισημανθοῦν κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν «Γραμμάτων Ἑλληνικῶν» καὶ νά διορθωθοῦν.

- σ. 49, ἄσκ. 5 ἀντὶ ἔ χ ε ι (14) νά διορθωθῆ ἔ χ ε ι (14, ὁ β' τ ὐ π ο ς)
- σ. 109 Στους ἑλληνισμοὺς νά προστεθῆ: 17. ἄ λ λ ἄ + π ρ ο σ τ. = ἔ μ π ρ ὅ ς λ ο ι π ὅ ν.
- σ. 110 Στὸν πίνακα τῶν γνωστῶν χρόνων καὶ ἐγκλίσεων νά προστεθῆ μία παῦλα στὸ μόνο λευκὸ τετράγωνο.
- σ. 124, ἄσκ. 46/3 ἀντὶ δ ἦ λ ὅ ν ἔ σ τ ι νά διορθωθῆ λ ὅ γ ο ς ἔ σ τ ι
- σ. 134, ἄσκ. 8 Κάτω ἀπὸ τὴν ἄσκηση νά γραφῆ ἡ μετάφραση καὶ τῆς λ. ἄ π ο φ ε ὑ γ ω = ξ ε φ ε ὑ γ ω (ἡ λ. νά συμπληρωθῆ καὶ στὰ λεξικά).
- σ. 143, ἄσκ. 5 Κάτω ἀπὸ τὴν ἄσκηση νά γραφῆ ἡ μετάφραση τῆς λ. κ τ ἦ μ α = π ρ ᾶ γ μ α (ἡ λ. νά συμπληρωθῆ καὶ στὰ λεξικά)
- σ. » ἄσκ. 8, ἐκφ. ἀντὶ ἐ π ο χ ῶ ν νά διορθωθῆ ὄ ρ ῶ ν
- σ. 144, γραμ. 2 ἀντὶ 7 4 λ ἔ ξ ε ι ς καὶ 5 2 7 λ. νά διορθωθῆ 7 6 λ ἔ ξ ε ι ς καὶ 5 2 9 λ.
- σ. 146, ἄσκ. 10 ἀντὶ τ ὄ ν κ α θ ἔ ν α νά διορθωθῆ τ ὄ ν κ α θ ἔ ν α μ ἔ π ρ ο θ υ μ ῖ α
- σ. 150, ἄσκ. 7/2 ἀντὶ σ ἔ νά διορθωθῆ α ὗ τ ὄ ν
- σ. 152 - 153 Στὴν πρώτη σελίδα τῶν ἐκτὸς κειμένου εἰκόνων: ἀντὶ ν α ο ὦ τ ο ὦ Δ ι ὀ ς νά διορθωθῆ ν α ο ὦ τ ἦ ς Ἡ ρ α ς
- σ. 154, ἄσκ. 10/3 Νά προστεθῆ τὸ σύμβολο τῆς ἀποστηθίσεως
- σ. 158, λεξιλόγιον Στὴ λ. π ἔ π λ η γ α νά προστεθῆ: κ α ι μ ἔ π α θ η τ ι κ ῆ ν σ η μ α σ ῖ α ν
- σ. 162, γραμ. 4 ἀντὶ 5 7 3 λ ἔ ξ ε ι ς νά διορθωθῆ 5 7 5 λ ἔ ξ ε ι ς
- σ. » γραμ. 5 ἀντὶ 3 5 ἔ λ λ η ν ι σ μ ο ὺ ς νά διορθωθῆ 3 8 ἔ λ λ η ν ι σ μ ο ὺ ς
- σ. 164, ἄσκ. 1/19 ἀντὶ λ ω θ ῶ νά διορθωθῆ λ ω θ ῶ μ α ι
- σ. 174, ἄσκ. λεξιλογίου ἀντὶ λ. 6 2 4 νά διορθωθῆ λ. 6 2 6

